

АКТИВІЗАЦІЯ УЧАСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

О. В. САДОВЕЦЬ

У сучасному освітньому просторі все вищі вимоги ставляться до організації навчально-виховного процесу у закладах освіти, зокрема у загальноосвітніх школах. Забезпечення його належної реалізації є провідним завданням сучасних освітян і педагогів. Проте ефективність і оптимізація навчально-виховного процесу у школі значною мірою залежить й від активної участі учнів у ньому. На жаль, практика свідчить про те, що в сучасних загальноосвітніх школах участь учнів у процесі навчання є низькою і потребує інтенсифікації. Особливо актуальною ця проблема є для учнів старших класів, які мають активно навчатися та здобувати знання і вміння, необхідні для подальшої професійної освіти і діяльності.

Загальновідомим є той факт, що налаштування учнів старших класів на активну участь у навчально-виховному процесі школи є нелегким завданням. Діти цього віку (15-17 років) уже є достатньо дорослими і незалежними, щоб беззаперечно слухати вчителів і виконувати їхні накази, і занадто незрілими, недосвідченими й непоінформованими для того, щоб цілком оцінити важливість успішного навчання у школі. У зв'язку з цим актуальності набуває проблема пошуку шляхів активізації участі учнів у навчальному процесі, їх мотивування до високих результатів навчання.

Питання мотивації учнів до навчання не є новим для України та світу. Вітчизняні та зарубіжні вчені (Л. Блеквелл, Л. Божович, І. Дубровина, Д. Ельконін, Є. Ільїн, С. Занюк, О. Ковальов, Г. Костюк, Н. Курдюкова, О. Леонтьєв, К. Маркова, С. Рубінштейн, О. Скрипченко, С. Хартер, В. Ягулов та інші) мають ґрунтовні напрацювання у цій галузі педагогічної науки. Проте, у зв'язку з постійними інноваціями у сфері освіти та новими тенденціями її розвитку, необхідно переглядати, узагальнювати, аналізувати існуючі дослідження й практику та поєднувати їх із новітніми досягненнями для відповідності сучасним умовам функціонування школи [1, с. 4]. Особливої актуальності у сучасних умовах набуває питання того, яким чином організація роботи шкіл і навчально-виховного процесу може сприяти залученню учнів до активного навчання та соціального життя школи, і яким чином культура поведінки й життя однокласників, сім'ї, суспільства може впливати на цей процес [4, с. 29].

Ураховуючи важливість окресленої проблеми в Україні, актуальності набуває ґрунтовне вивчення не лише існуючих напрацювань українських науковців, а й провідних досліджень зарубіжних вчених для можливого запозичення й упровадження їхніх прогресивних ідей в освітній простір нашої країни. У статті ставимо на меті проаналізувати досвід США із вирішення проблеми активізації участі учнів старших класів у навчанні.

У процесі вивчення зарубіжної науково-педагогічної літератури нашу увагу привернуло дослідження Національної Дослідницької Ради США (*National Research Council*). За її ініціативи було створено комітет з активізації й підвищення мотивації учнів старших класів до навчання (*Committee on Increasing High School Students' Engagement and Motivation to Learn*). Комітет зосередив роботу на: дослідженні мотивації учнів, вивченні впливу різних освітніх програм та освітньої політики загалом на залучення учнів до навчання, аналізі думок і переконань самих учнів. Це дослідження має якісний, співвідносний та квазіекспериментальний характер. У процесі дослідження комітетом були вивчені основні психологічні змінні величини, що безпосередньо стосуються мотивації учнів, такі, як їх компетентність, самоконтроль, впевненість у цінності освіти і відчуття приналежності до групи [6, с. 35].

У результаті комітетом було сформульовано низку рекомендацій щодо активізації діяльності учнів, залучення їх до процесу навчання і покращення навчальної успішності.

На думку членів комітету, однією з важливих передумов активізації навчальної діяльності учнів старших класів є перегляд системи організації шкільних дисциплін та методів їх викладання, спрямованих на активізацію участі учнів у процесі навчання. Очевидно, що навчальні дисципліни мають подаватися таким чином, щоб сприяти активній участі учнів у їх вивченні, проте практика свідчить, що більшість шкіл неспроможні активізувати процес пізнання учнів, їх емоції, поведінку [2, с. 121]. Важливо, щоб у процесі викладання предмета враховувалися попередні знання учнів, їхні інтереси, культура і життєвий досвід. Провідним завданням у цьому відношенні є розробка відповідної навчальної програми, яка б ураховувала всі ці аспекти. Учні більш зацікавлені, якщо: навчання є

диверсифікованим і заохочувальним для всіх; учні стають його активними учасниками; вчителі дозволяють учням використовувати свої здібності та ресурси для того, щоб оволодіти матеріалом та виконати завдання [6, с. 48].

У результаті проведеного комітетом дослідження зроблено висновок, що оцінювання знань і навичок учнів у класі має носити неперервний характер. Навчання, однаково заохочувальне для всіх учнів класу, вимагає, щоб вчителі володіли інформацією про поточні знання й навички кожного учня. Рішення вчителів про подальші кроки і завдання будуть більш ефективними, якщо вони володітимуть даними про навчальний прогрес учнів [3, с. 178]. Річне стандартизоване тестування не забезпечує вчителям достатньо корисної інформації для прийняття рішень щодо подальшого навчання у класі. Вчителі мають постійно здійснювати моніторинг за ефективністю навчальної програми і діяльності для того, щоб простежити прогрес у навчанні й зацікавленість учнів. Для цього важливим є спостереження за поведінкою дітей (відвідування занять, виконання домашніх завдань), процесами пізнання (спроби зрозуміти і використати нові знання і вміння), емоціями (ентузіазм до навчання) [7, с. 28].

З'ясовано, що програми допрофесійної підготовки вчителів повинні забезпечувати їх ґрунтовними предметними знаннями, низкою педагогічних стратегій та розумінням вікової категорії учнів і особливостей їхнього навчання, а школи й місцеві органи освіти мають забезпечити вчителів-практиків можливостями роботи з колегами і подальшого професійного розвитку. Викладання, яке є заохочувальним для учнів і активізує їхню діяльність, вимагає комплексу знань та навичок від учителів. Вчителі старших класів мають володіти різними методами викладання для цієї вікової категорії учнів (15-17 років) і мати глибокі знання з предмета викладання. Висококваліфіковані вчителі повинні використовувати низку стратегій викладання для адаптування навчання до індивідуальних потреб учнів [5, с. 246]. Програми підготовки вчителів мають ознайомити вчителів-початківців з основами педагогіки, орієнтованої на учня та його знання, стратегіями залучення учнів до активного навчання. Нові вчителі потребують належної підготовки до ефективною роботи з гетерогенними групами учнів та учнів з особливими потребами (з поганим володінням мовою, фізичними та розумовими вадами, відстаючими). Для цього вчителі повинні навчатися й розвивати нові здібності. Місцеві та національні органи освіти мають забезпечити таким педагогам ресурси для постійного розвитку методики викладання. Такі можливості професійного розвитку вчителів мають відобразитися на їхній практиці викладання, вплив якої на учнів має обговорюватися колегами [6, с. 190].

Для активізації діяльності учнів важливо, щоб школи забезпечували підтримку і ресурси, необхідні для того, щоб допомогти всім учням старших класів відповідати вимогливим стандартам. Стандарти й високі вимоги до навчання учнів є необхідними, але вони мають бути реально досяжними, щоб мотивувати учнів до активної участі у процесі навчання. Доведено, що учні показують кращі результати, коли перед ними ставляться вимогливі навчальні цілі і коли вони мають можливість відчути свою компетентність та досягнення ними цілей навчання [1, с. 23]. Високі стандарти і покладання на учнів відповідальності за відповідність їм служать стимулами для того, щоб вони докладали певних зусиль, але це може мати місце лише тоді, коли учні знають, що робити, щоб відповідати стандартам, і переконані у можливості досягнення успіху, у тому, що поставлені вимоги є досяжними. Варто пам'ятати, що вимога до учнів із низькою успішністю відповідності стандартам, без забезпечення їм потрібної допомоги і підтримки, лише відлякує і деморалізує дітей. Для них дітей місцеві органи освіти та шкільні адміністрації мають організувати індивідуальні програми навчання, тьюторство, літні школи для відстаючих дітей, а вчителі мають допомогти їм ставити перед собою короткострокові цілі, які узгоджуються з їхніми попередніми знаннями і вміннями. Лише у такому випадку учні будуть працювати над тим, щоб відповідати високим стандартам [6, с. 201].

Представники комітету переконані, що тести, які використовуються для оцінювання шкіл, учителів і учнів, мають оцінювати критичне мислення високого рівня, широкі і багатовимірні концепції й поняття суті предмета, що передбачає вільність його володіння, концептуальне розуміння, аналіз і використання. Тести, які використовуються для звітності, мають суттєвий вплив на те, що вивчається та яким чином, а це, в свою чергу, впливає на активність учнів. Нереально очікувати від учителів логічного, послідовного й інтегрованого навчального процесу, якщо тести оцінюють лише фрагментарні, базові знання і вміння, які є відірваними від контексту [8, с. 12].

З'ясовано, що для активізації діяльності учнів місцеві органи освіти мають реструктурувати загальноосвітні міські школи на менші навчальні спільноти, що сприятиме більш доброзичливим і тривалим стосункам між учителями та учнями. Доброзичливі і тісні стосунки є вирішальними у сприянні й підтримці активної діяльності учнів. Незважаючи на те, що навчання, перш за все,

передбачає когнітивні процеси, не менш важливим є залучення учнів до мережі соціальних відносин, що сприяють навчанню. Більшість міських шкіл є дуже великими і неспроможними сприяти тісним стосункам та відчуттю єдності між дорослими і учнями [6, с. 214].

Реструктурування може передбачати заснування нових шкіл, розподіл великих шкіл на невеликі автономні заклади, створення менших, пов'язаних між собою, автономних підрозділів у великих школах. Блочний розклад (за яким учні мають менше уроків на тиждень, але вони спарені, тобто не 45 хвилин, а 90) і робота вчителів з одними й тими ж учнями протягом багатьох років, а не постійна зміна вчителів, є багатообіцяючими стратегіями для сприяння довготривалим і взаємовідповідальним стосункам.

Створення невеликих навчальних спільнот відіграє важливу роль, але цього недостатньо для покращення активності учнів. Соціальний клімат школи і якість взаємовідносин є вирішальними. Директори і вчителі мають сприяти створенню атмосфери довіри і поваги один до одного і учнів. Вони повинні моделювати такий тип поведінки і не терпіти зневажливого ставлення учнів. Визначальним у цьому плані є соціальний контекст навчання, в якому всі адміністративні рішення приймаються з урахуванням процесу навчання учнів, а вчителі використовують свої тісні і довірливі стосунки з учнями, щоб заохотити їх до навчання й оволодіння більш глибокими знаннями [5, с. 260]. З цією метою варто впроваджувати шкільну політику, що винагороджує учнів, які відповідають усім поставленим вимогам, і передбачає втручання у навчально-виховний процес, коли виникають проблеми низького відвідування, невиконання домашнього завдання та поганої успішності.

Вартим на увагу є висновок комітету про те, що слід скасувати формальний і неформальний моніторинг здібностей учнів. Щоб забезпечити відповідно стимулююче навчання для учнів, які значно відрізняються за своїми здібностями, слід використовувати альтернативні стратегії. У сучасних умовах учні, які демонструють низьку активність у процесі навчання, мають поганий контакт з однолітками, які мають високі показники навчальної успішності. Часто вчителі намагаються сформувати групи учнів з однаковим рівнем успішності (зазвичай високим), ігноруючи та кидаючи напризволяще учнів з низькою успішністю і активністю. Така стратегія перешкоджає взаємодії між успішними й неуспішними учнями, оволодінню деякими учнями навчальною програмою, необхідною для підготовки до вищої освіти. Групи учнів з низькою успішністю відповідають нижчим стандартам і зароджують в учнях переконання, що їм не вистачає навчальної компетентності, що вони гірші. Вирішенням цієї проблеми є створення більш стимулюючої навчальної програми для гетерогенних груп, але вона може бути успішною лише тоді, коли вчителі добре підготовлені до її реалізації за відповідності індивідуальним потребам учнів.

Представники комітету дійшли висновку, що вчителям потрібна підтримка для розвитку навчальних підходів, що відповідають потребам класу учнів зі значним розривом у рівні навчальних здібностей. Зокрема, вчителям слід тренуватися у впровадженні стратегій індивідуального та групового навчання, які є ефективними у сприянні навчанню гетерогенних груп [8, с. 32]. Комітет також рекомендує, щоб адміністрація шкіл сприяла співпраці й спілкуванню і дружбі учнів з низькою успішністю з однолітками з високою успішністю. Оскільки учні мають схильність обирати для спілкування учнів схожих і з таким же рівнем навчальної успішності, потрібні будуть значні зусилля для створення тих видів діяльності, які приваблять різних учнів і сприятимуть клімату, в якому б вони почувалися комфортно й не боялися вийти за межі свого звичного контексту навчання [6, с. 256].

Варто зауважити, що серйозні соціальні і психологічні проблеми можуть впливати на навчальну активність учнів та підривати позитивний навчальний клімат. Як правило, багато таких проблем або не помічаються, або ігноруються. Професіонали, які мають відповідні знання і досвід для вирішення таких проблем, зазвичай, відповідають за велику кількість учнів та не мають достатньо часу для того, щоб забезпечити підтримку і втручання всім, хто цього потребує. Навчальний клімат також підринається, якщо учні не розуміють наслідки свого пасивного ставлення до навчання. Багато учнів старших класів непоінформовані про післяшкільну освіту і можливості подальшої професійної діяльності. Вони мають лише нечітке уявлення про те, що їм потрібно вивчати у старших класах для того, щоб мати реальні шанси досягти амбіційних навчальних та професійних цілей, до яких вони прагнуть. У зв'язку з цим учні не є належним чином мотивованими до участі у цілеспрямованій і стимулюючій навчальній діяльності. У більшості шкіл США допомога учням з такими проблемами є відповідальністю консультантів та радників, які наглядають за великою кількістю учнів і практично не мають можливості дізнатися про їхні індивідуальні інтереси й потреби. У цьому плані багатообіцяючою новою стратегією є закріплення за кожним учнем і його сім'єю члена персоналу школи, який буде виступати у ролі їхнього радника. При цьому такий працівник школи повинен мати відповідно

підготовленого експерта для консультацій, до якого б направлялися учні чи сім'ї із серйозними проблемами [7, с. 32].

Щоб допомогти учням усвідомити зв'язок між тим, що вони вивчають у старших класах, і їхніми подальшими освітніми і професійними перспективами після закінчення школи, комітет пропонує забезпечити учнів практичним досвідом (виробничою практикою) на підприємствах, в установах, на різних місцях роботи. Вчителі, в свою чергу, мають передбачати практичні аспекти навчання у навчальних програмах, а школа – забезпечувати тісну співпрацю та координацію з післяшкільними навчальними закладами [6, с. 287].

З метою активізації навчання учнів комітет рекомендує робити спроби покращити спілкування і взаємодію дорослих у різних установах, де підлітки проводять свій час (вдома, у релігійних установах, у позашкільних чи позаурочних організаціях чи організованих заходах за підтримки школи чи громадськості). Старша школа не може самостійно досягти високих показників активності учнів та відповідності високим стандартам навчання. Більшість міських шкіл не підтримують стосунки з дорослими людьми, які займають важливе місце в житті дитини, такими, як батьки, працівники сфери охорони здоров'я, відповідальні за позашкільні чи релігійні заходи [5, с. 260]. Спроби покращити роботу шкіл зосереджуються переважно на шкільних ресурсах і програмах та не враховують ресурси суспільства, в якому живуть учні. Адміністрація школи і вчителі мають розширювати й покращувати шкільні програми, допомагати учням бачити реальну значущість шкільної освіти, використовуючи певні громадські ресурси. Наприклад, художники, громадські діячі, члени суспільства і батьки з культурними чи історичними знаннями й досвідом мають постійно запрошуватися до шкіл, щоб поділитися своїми знаннями і взаємодіяти з учнями. Вчителі і керівники мають також забезпечити учнів можливостями проходження навчальної практики й стажування, які вводять їх у контекст громадського і професійного життя [6, с. 300].

Цікавими є висновки комітету про те, що школи повинні докладати більше зусиль, щоб співпрацювати із соціальними службами й службою охорони здоров'я громадськості, і що представники державних органів освіти мають переглянути освітню політику для того, щоб передбачити у ній ширший доступ учнів до послуг, які вони потребують. Комітет дійшов висновку, що більшість міських шкіл неспроможні вирішувати проблеми поганого фізичного й розумового здоров'я учнів, неналежності батьківського догляду і турботи, зловживання матеріальними цінностями, неблагонадійності учнів тощо. Ці проблеми властиві багатьом підліткам та заважають їх активному залученню до процесу навчання. Не можна очікувати, що школи повністю компенсують проблеми, пов'язані з такими факторами як економічна і соціальна нерівність, відсутність ефективної освітньої політики. Проте такі проблеми не можна ігнорувати в міських громадах, особливо там, де учні та їхні сім'ї є неблагонадійними і фінансово незабезпеченими. Політики у сфері освіти мають робити більше, щоб допомогти учням, чії особистісні проблеми заважають навчанню, а керівники шкіл мають краще використовувати наявні ресурси. Адміністрація шкіл часто наштовхується на бар'єри на шляху до партнерств і співпраці з провайдером громадських послуг. Національні, регіональні й місцеві чиновники у сфері освіти мають усунути ці бар'єри. Школи, соціальні служби і служби охорони здоров'я мають шукати шляхи покращення комунікації персоналу школи й провайдерів громадських послуг, які працюють із дітьми [6, с. 303].

Отже, у результаті вивчення роботи комітету з активізації та підвищення мотивації учнів старших класів до навчання зроблено висновок, що стимулюючі школи і їх працівники сприяють виробленню впевненості учнів у своїх здібностях до навчання й успіху у школі шляхом забезпечення заохочувального навчання і підтримки. Вчителі мають очікувати від учнів відповідності високим стандартам та чітко окреслити власні очікування від навчання учнів. Вони повинні надати учням можливість зробити вибір щодо перебігу процесу навчання і організувати навчальну програму і навчально-виховний процес відповідно до досвіду дітей, їхньої культури, довгострокових цілей таким чином, щоб учні самі могли побачити важливість навчання у старших класах. Мотивація учнів, значною мірою, залежить від підтримки їхнього цілеспрямованого навчання у школі вчителями, батьками і друзями. Зосередженість на активізації роботи учнів передбачає врахування соціального контексту, в якому відбувається навчання. Заохочувальні школи виробляють відчуття приналежності учнів до групи шляхом особистісного навчання, вияву інтересу до життя учнів, створення підтримуючого, турботливого соціального середовища.

Здійснене дослідження переконливо свідчить, що на активність учнів у процесі навчання безпосередньо впливає сукупність організаційних факторів, таких, як робота школи, організація

процесу викладання, поєднання теоретичного навчання з практикою, стосунки дітей у сім'ї, їхня участь у громадському житті. Встановлено, що чи не найважливішу роль в активізації навчання учнів відіграють учителі, проте для забезпечення змістовного і якісного його перебігу вони повинні мати глибокі знання з навчального предмета й методики його викладання.

Результати здійсненого дослідження дають підстави стверджувати, що для вирішення проблеми активізації участі учнів старших класів у процесі навчання необхідними є подальші розвідки у проблемі підвищення компетентності вчителів, їхнього постійного професійного розвитку, що є необхідним для здійснення позитивного впливу на мотивацію учнів.

Список використаної літератури

1. Божович Л. І. Мотивація поведінки дітей та підлітків / Л. І. Божович. – М. : Книга, 1992. – 120 с.
2. Ильин Е. П. Мотивы человека: теория и методы изучения / Е. П. Ильин. – К. : Вища школа, 2007. – 292 с.
3. Маркова А. К. Формирование мотивации учения: книга для учителя / А. К. Маркова. – М. : ВЛАДОС, 1990. – 280 с.
4. Подтикан І. В. Особливості формування мотиваційної сфери особистості / І. В. Подтикан // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 9. – С. 29–36.
5. Blackwell L. Implicit theories of intelligence predict achievement across an adolescent transition: A longitudinal study and an intervention / L. Blackwell, K. Trzesniewski, C. Dweck // Child Development. – Vol. 78. – No 1. – 2007. – P. 246–263.
6. Engaging schools: Fostering high school students' motivation to learn // Committee on increasing high school students' engagement and motivation to learn, National Research Council. – Washington, D.C., 2003. – 304 p.
7. Fulk B. Strategies to Improve Student Motivation / B. Fulk, D. Montgomery-Grymes // Intervention in School & Clinic, 30 (1). – 1994. – P. 28–33.
8. Harter S. Teacher and classmate influence on scholastic motivation, self-esteem, and level of voice in adolescents / S. Harter // Social Motivation: Understanding Children's School Adjustment. – New York : Cambridge University Press, 1996. – P. 11–42.